

سورة الاحقاف

عنوان: فصلنامه علمی نسیم کوثر

مدیر مسئول و سردبیر: سید محمد حسینی دره صوفی

ویراستار: سیده نیلوفر حسینی

گرافیسیت: سید محمود محسنی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰,۰۰۰ تومان

صاحب امتیاز: بنیاد فرهنگی خدماتی امام حسن عسکری (ع)

شماره تماس: ۰۰۹۸۹۳۵۳۹۶۹۷۷۶

سایت فصلنامه: nasimekosar.blog.ir

ایمیل: nasimkosar1399@gmail.com

دفتر مرکزی و محل چاپ: قم

راهنمایی نویسندگان و شیوه نامه نگارش فصلنامه علمی نسیم کوثر

۱. مقاله قبلا در نشریه دیگری به چاپ نرسیده یا همزمان برای سایر مجلات ارسال نشده باشد.
۲. مقاله دارای عنوان، چکیده به زبان فارسی، واژگان کلیدی، مقدمه، متن اصلی، نتیجه گیری، منابع و مآخذ باشد.
۳. مقاله در برنامه word و باقلم IR lotus و اندازه ۱۴ نازک بوده و عنوان مقاله با قلم B Titr و اندازه ۱۴ تایپ شود.
۴. حجم هر مقاله حداقل ۱۲ و حداکثر ۲۲ صفحه باشد.
۵. کلمات کلیدی بین ۴-۷ کلمه و بصورت فارسی باشد.
۶. چکیده فارسی، از ۱۵۰ تا ۲۰۰ کلمه باشد.
۷. معادل انگلیسی اصطلاحات و مفاهیم علمی رایج، پانویس شود.
۸. ارجاع به منابع درون متنی باشد. داخل پرانتز، نام خانوادگی، سال انتشار و شماره صفحات ذکر شود. مثال (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۶، ۱۰۰).
۹. فهرست منابع و مآخذ، به ترتیب الفبای نام خانوادگی نویسندگان، باشد (الف) کتابها: نام خانوادگی نویسنده، نام نویسنده، سال انتشار، عنوان کتاب، (بصورت توپر)، نام خانوادگی مترجم یا مصحح، نام مترجم یا مصحح، شماره جلد، محل انتشار و ناشر. مثال: هارت، هربت، ۱۳۹۰، مفهوم قانون، راسخ، محمد، تهران، نشر نی.
- ب) مقالات: نام خانوادگی، نام، سال انتشار، عنوان مقاله، (بصورت توپر)، نام مجله، شماره مجله و شماره صفحات اول و آخر مقاله. مثال: رضایی، محسن، ۱۳۸۵، روش تجربی، فرهنگ مدیریتی، سال چهارم، شماره دوازدهم، ۱۷۲-۱۸۹.
۱۰. در زیر عنوان مقاله اسم نویسنده یا نویسندگان و در قسمت پاورقی ایمیل و سمت پژوهشگر و همچنین مشخص نمودن نویسنده مسئول. (به عنوان مثال حسینی، سید محمد، دانشجوی دکتری فقه و حقوق قضایی، جامعه المصطفی العالمیه، قم).
۱۱. مقالات بیانگر آرا و نظرات نویسندگان است و فصلنامه نسیم کوثر مسئولیتی در قبال محتوا و نویسنده آن ندارد.

اعضای هیأت تحریریه:

۱. سید محمد حسینی دره صوفی، دانشجوی دکتری فقه و حقوق قضایی،
نخبه و پژوهشگر برتر در دانشگاه بین المللی المصطفی. قم
۲. دکتر سید رضی قادری، دکتری فلسفه اخلاق از دانشگاه باقر العلوم،
سطح چهار فقه و اصول حوزه، استاد سطوح عالی حوزه. قم
۳. محمدعلی علیدادی، دانشجوی دکتری فقه و حقوق قضایی، جامعه
المصطفی العالمیه. قم
۴. سید مهدی نقوی، ارشد رشته ادیان ابراهیمی، قم جامعه المصطفی

فهرست مطالب

۷	ارتباط امهال شیطان و تعالی انسان از منظر فریقین
۳۵	بایدها و نبایدهای مهارت ارتباط کلامی؛ گفتن و شنیدن در صحیفه سجادیه
۵۷	قصاص پس از قصاص از منظر فقه و حقوق اسلامی
۸۷	تبیین دیدگاه آیت الله سبحانی «حفظه الله» و مرحوم مظفر در مورد وضع الفاظ عبادات
۹۷	«کرامت انسانی» در سیاست جنایی اسلام و قوانین جمهوری اسلامی ایران
۱۲۵	نقش تعدد جرم در جرایم حدی از منظر فقه و حقوق
۱۴۱	مقایسه رشوه با عناوین مشابه، مطالعه موردی جُعل قاضی
۱۵۷	مرتکب کبیره از دیدگاه مذاهب کلامی شیعه

نقش تعدد جرم در جرایم حدی از منظر فقه و حقوق

محمد اسماعیل حلیمی^۱

چکیده

تعدد جرم، وضعیت خاصی است که در آن فردی مرتکب چند جرم شده و پس از آن در چنگال عدالت گرفتار می‌شود تا به خاطر همه آن جرایم مورد محاکمه و مجازات قرار گیرد. دو نکته در این تعریف نهفته است: اولاً، تعدد جرم زمانی مطرح می‌شود که متهم بیش از یک جرم را مرتکب شده باشد. ثانیاً، ادعای تعدد جرم زمانی صحیح است که در زمان محاکمه متهم، وی به خاطر هیچیک از جرایم ارتكابی مذکور، سابقاً محکوم و مجازات نشده باشد. بنابراین، اگر متهم فقط یک جرم را اما در فواصل زمانی مختلف مرتکب شده باشد یا به خاطر یک یا چند مورد از آن جرایم قبلاً محاکمه و مجازات شده باشد اتهام تعدد جرم در مورد او صادق نیست. هدف از این مقاله، آن است. که نشان داده شود تعدد جرم از مؤلفه‌های تشدید مجازات نیست بلکه فقط یکی از آثار آن، ممکن است تشدید مجازات باشد. تعدد جرم با تکرار جرم متفاوت است. در تعدد جرم، مجرم پیش از آنکه به سبب هیچ یک از جرائم ارتكابی محکومیت قطعی بیابد، مرتکب چند فعل یا ترک فعل مجرمانه شده است. تشخیص اینکه عمل ارتكابی، یک جرم یا چند جرم محسوب می‌شود، از دشواری‌های بحث تعدد جرم است.

کلیدواژگان: تعدد؛ مجازات؛ تعدد اعتباری؛ تعدد واقعی

۱ دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران، رایانامه:

۱. مقدمه

یکی از مسائلی که علمای علم حقوق آن را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند، مسئله تعدد جرم است یعنی مجرمی که چندین بار جرمی را یا جرم‌های مختلفی را مرتکب شده است، نباید با مجرمی که یکبار جرمی را مرتکب شده است یکسان باشد.

اصولاً منطق و عدالت حکم می‌کند که کسی که جرایم متعددی را مرتکب گردیده با آن کسی که فقط مرتکب یک جرم گردیده است، برابر نباشد از سوی دیگر ممکن است عدالت مطلق اقتضای آنرا نماید که برای فردی که مرتکب جرایم متعدد گردیده به نسبت هر جرم ارتكابی، مجازات جداگان‌های در نظر گرفته شود.

اما ما امروزه، شاهد تغییر بنیادینی در نوع نگرش جوامع نسبت به پدیده مجرم و مجازات می‌باشیم. بدین گونه که مجرم امروز نه آن جانی بالفطره، بلکه فردی است بیمار که ممکن است قربانی شرایط وراثتی، فردی، خانوادگی و اجتماعی پیرامون خود شده باشد. لذا وجدان بشری اقتضا می‌کند که جامعه به جای تفکر صرف مجازاتی به مجازات به عنوان وسیله‌ای جهت نیل به هدف متعالی اصلاح و بازگشت مجدد مجرم در کنار دفاع اجتماعی و اجرای عدالت، نیز بنگرد از سوی دیگر بر اساس اصل فردی کردن مجازات که یکی از افتخار آمیزترین اصول کیفری مدرن در راه انسانی نمودن مجازات هاست، ضمن تغییر نگرش به جای جرم به مجرم، میزان مسولیت مرتکب جرم، بایستی با توجه به عوامل متعددی باشد که فرد را در ارتکاب جرم تحت تاثیر قرار داده و یا شرایط و کیفیاتی که مجرم در آن شرایط و کیفیات به ارتکاب جرم دست زده است.

۲. مفهوم شناسی

۱-۲. جرم

۱-۱-۲. جرم در لغت

جرم، از ریشه عربی ج ر م، به معانی قطع کردن، چیدن میوه از درخت، حمل

کردن، کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کار ناپسند به کار رفته است (خلیل بن احمد، ۱۴۰۹، ۱۱۹).

۲-۱-۲. جرم در اصطلاح فقهی

جرم عبارت است از انجام دادن فعل یا بر زبان راندن سخن که اسلام آن را حرام شمرده است و بر فعل آن کیفر مقرر داشته است. یا ترک فعل یا قول، که قانون اسلام آن را واجب شمرده است و بر ترک آن کیفر مقرر داشته است (ارجمند دانش، ۱۳۸۸، ۷۳).

بنا براین، جرم عبارت است از هر نوع عملی که در شرع ممنوع، و دارای کیفر دنیوی، همچون حدّ، تعزیر، قصاص، دیه و کفّاره و یا اخروی باشد؛ خواه در ارتباط با خود مجرم باشد، مانند ترک نماز و روزه و نوشیدن شراب و یا در ارتباط با دیگری، همچون ضرب و جرح و کشتن کسی.

بنابراین، جرم در اصطلاح فقهی مرادف معصیت است.

۲-۱-۳. جرم در اصطلاح حقوقی

علمای حقوق کیفری هر يك جرم را به گونه‌ای تعریف کرده‌اند. هر يك از این تعاریف، اغلب از گرایش‌های نظری مکتب‌های خاصی ملهم شده است. برای نمونه مکتب عدالت مطلق، جرم را «هر فعل مغایر اخلاق و عدالت» تعریف کرده است. یا بنا به تعریف گارو فالو یکی از بنیانگذاران دانش جرم‌شناسی، جرم عبارتست از تعرض به احساس اخلاقی بشر یعنی «جریحه دار کردن آن بخش از حس اخلاقی که احساسات بنیادی نوع خواهانه یعنی شفقت و درستکاری را شامل می‌شود.» (اردبیلی، ۱۳۸۶، ۱۱۹)

۲-۱-۴. جرم در قانون مجازات اسلامی:

در قانون مجازات اسلامی از جرم تعریف نشده است، فقط در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی در بیان اوصاف جرم آمده است: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون، برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم تلقی می‌شود.»

۲-۲. حد

۲-۲-۱. حد در لغت

واژه حدود جمع حد است که در موارد متعددی در قرآن به کار رفته است. در هیچ یک از آیات قرآن حدود به معنی اصطلاحی و به معنی مجازات (معین ونا معین) به کار نرفته است، بلکه کار برد آن در این آیات به معنی احکام خدا و اوامر و نواهی حق تعالی است.

حد در لغت به معنی منع است زیرا انسان را از ارتکاب برخی از اعمال باز می‌دارد که در شریعت جرم محسوب شده و میزان مجازات آن‌ها نیز از سوی شارع معین شده است. حدود جمع حد، در لغت به معنی مرز و انتهای منع آمده است.

واژه حدود چهارده بار در قرآن، غالباً با تعبیر «حدودالله»، به کار رفته و مراد از آن، فرایض و مُحَرَّمات الهی یا به تعبیر دیگر اوامر و نواهی خداوند است؛ از این رو، مفهوم قرآنی حدود گسترده‌تر از معنای مصطلح فقهی است (طوسی، ۱۳۹۰، ذیل آیه ۱۳ سوره نساء:).

۲-۲-۲. حد در اصطلاح فقهی

در اصطلاح فقهی، مراد از حدود در این بحث، با توجه به معنای واژه، برخی مجازات‌های بدنی با اندازه‌های مشخص است که از جانب شرع برای جرائمی خاص تعیین شده است (خلیل بن احمد، کتاب العین، ذیل «حدود»).

حد عبارت است از مجازات‌های معین در مقابل جرم‌های معین که از طرف شارع مقدس بیان شده است (عباس زاده، ۱۳۷۸، ۱۶).

برخی فرمود: حدود عبارت از مجازات‌های مقدر و معین شرعی است که برای بعضی از جرائم مقرر شده است (ساجدی، ۱۳۸۸، ۸۹).

حد در میان فقهای اهل سنت دارای دو تعریف مشهور است:

۱- حد عبارت است از مجازاتی که شارع مقدار آن را معین کرده است (زید، ۱۴۱۰، ۳۱۷).

تعریف دوم: حد، مجازات معین شده از سوی شارع در رابطه با حق الله است (زید،

۲-۲-۳. حد در حقوق موضوعه

قانون مجازات مصوب ۱۳۹۲ ماده ۱۵، حد را چنین تعریف کرده است: « حد، به مجازاتی اطلاق می‌شود که نوع و میزان و کیفیت آن در شرع تعیین شده است». اسباب حدود

در موارد جرایم حدی بین فقها اختلاف نظرند علت این اختلافات مبانی موجود بین فقها است، برخی از فقها تنها جرایم را حدی می‌دانند که در کتاب خدا ذکر شده باشند، برخی دیگر ذکر آن را در کتاب لازم ندانسته و تنها مجازات را از ناحیه کتاب و سنت ملاک حدی بودن جرم می‌دانند (شمس، ۱۳۷۸، ۸۸).

۲-۳. اسباب حدود از منظر فقهای امامیه

صاحب شرایع اسباب حدود را شش مورد می‌داند:

۱-زنا. ۲- ملحقات آن، لواط، مساحقه و قوادی، ۳- قذف، ۴- شرب خمر، ۵- سرقت، ۶- قطاع الطریقی (محقق حلی، ۱۴۰۸، ۱۴۵).

علامه حلی در کتب قواعد الاحکام حدود را هشت مورد می‌داند:

۱-زنا، ۲- لواط، سحّ، قوادی، ۳- وطی اموات و بهائم، ۴- قذف ۵- مسکر، ۶- سرقت، ۷- محاربه، ۸- ارتداد (علامه حلی ۱۴۱۳، ۲۴۹).

شهید در لمعه، حدود را شش مورد می‌داند مثل محقق حلی:

فصل یکم در زنا. فصل دوم در لواط و سحّ. فصل سوم در قذف. فصل چهارم در شرب خمر. فصل پنجم، در سرقت. فصل ششم، در محاربه. آن گاه شهید فصل هفتم را بر آن فصول شش گانه افزوده و آن را به «عقوبت های گوناگون» اختصاص داده است. و در این فصل از کیفر چند جرم دیگر نام می‌برد که در مورد برخی از آنها تصریح می‌کند که کیفر تعزیری است نه حدّ (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ۳۰۶).

امام خمینی در تحریر الوسیله اسباب حدود را شش امر دانسته است:

فصل یکم در حدّ زنا. فصل دوم در لواط و سحّ و قیادت. فصل سوم در حدّ قذف. فصل چهارم در حدّ مسکر. فصل پنجم در حدّ سرقت. فصل ششم در حدّ

محارب.

ایشان در بخش دیگری تحت عنوان خاتمه در سایر عقوبات. از این جرایم و کیفر آن‌ها نام برده اند (امام خمینی، ۵۸۵).

فاضل مقدار جرم‌های موجب حد را به چهار فصل تقسیم کرده است بدین گونه:

فصل اول: زنا، و در این لواط و مساحقه را آورده است. فصل دوم: قذف، و در این فصل نیز حد شرب خمر را ذکر کرده است. فصل سوم: سرقت، فصل چهارم: محاربه (فاضل حلی، مبحث حدود).

مرحوم سید ابوالقاسم خویی در کتاب مبانی تکمله المنهاج، اسباب حدود را شانزده مورد دانسته است (خویی، ۱۴۲۲، ۱۶۶).

۳. تعدد جرم

تعدد جرم (plurality of crime) از اصطلاحات علم حقوق بوده و به معنای ارتکاب جرایم متعدد است، مشروط بر اینکه متهم برای اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت کیفری قطعی نرسیده باشد. خواه این جرایم در فواصل کوتاهی تحقق یافته باشد که امکان تعقیب و محکومیت متهم در زمان اندک وجود نداشته است و خواه متهم متواری بوده یا جرایم او به دلایلی کشف نشده باشد، « هرگاه شخص واحدی مرتکب جرایم مختلف یا مکرر، شده باشد؛ اما جرایم مزبور، کشف نشده باشد و یا به هر نحو، گناهکار نسبت به هیچ‌یک از آن‌ها محکومیت قطعی نیافته باشد، تعدد جرم مصداق پیدا می‌کند» (ولیدی، ۱۳۸۸، ۴۱۹).

برای جلوگیری از ارتکاب چنین اعمال مجرمان‌های قانون‌گذار تدابیر خاصی اندیشیده است. تدبیر سیاست‌گذاران کیفری جهان در مجازات چنین مرتکبانی، تشدید مجازات آنان است. این تشدید یا از طریق اجرای مجازات شدیدتر یا در چارچوب قاعده جمع مجازات‌ها یا تشدید مجازات جرایم متعدد با رعایت شرایطی است. قانون مجازات نیز با هماهنگی سازی دیدگاه‌های فقهی و عرفی از هر سه شیوه پیروی کرده است (رایجیان اصلی، ۱۳۸۲، ۱۰).

۱-۳. اقسام تعدد جرم

۱-۱-۳. تعدد مادی یا واقعی جرم

تعدد مادی یا واقعی حالت مرتکب جرمی می‌باشد که دست به ارتکاب چند عمل مجرمانه زده است و هر یک از آن‌ها جرم مستقلی محسوب می‌شود؛ ولی به خاطر هیچ یک از آن جرایم انجام یافته، مجازاتی درباره وی اجرا نشده است؛ مانند کسی که مرتکب چند فقره سرقت تعزیری و کلاهبرداری شده باشد.

تعدد واقعی به یکی از صورت‌های ذیل اتفاق می‌افتد که مجازات هر کدام متفاوت با دیگری است.

الف) جرایم ارتكابی مختلف باشند؛

در این صورت برای هر یک مجازات جداگانه تعیین می‌شود.

به عنوان مثال اگر کسی برای دخالت یا معرفی خود در مشاغل دولتی سندی جعل کند، علاوه بر حبس ۶ ماه تا دو سال، به مجازات جعل نیز محکوم خواهد شد. (ماده ۵۵۵ ق.م.ا)

ب) جرایم ارتكابی مختلف نباشد؛

در این صورت فقط یک مجازات تعیین می‌شود. این شکل از تعدد جرم می‌تواند از علت‌های تشدید مجازات باشد، البته تشدید مجازات بر اساس ماده ۴۷ ق.م.ا، اجباری نیست بلکه در اختیار دادگاه است که مجازات را تشدید کند یا تشدید نکند.

برای نمونه اگر شخصی مرتکب دو فقره کلاهبرداری شود علاوه بر رد اصل مال به صاحبش، به حبس از یک تا هفت سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است محکوم می‌شود. (ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷)

ج) مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان خاصی داشته باشد؛

در این صورت مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شود. برای نمونه هرگاه دو یا چند سارق مسلح در شب، با اختیار کردن عنوان یا لباس مستخدم دولت،

به سرقت مقرون به آزار یا تهدید دست بزنند؛ در این جا با وجود ماده ۵۵۵ (غصب عناوین و مشاغل) و ۶۵۲ (سرقت مقرون به آزار) و ۶۸۸ و ۶۶۹ (تهدید و اکراه) از قانون مجازات که هر کدام را جداگانه جرم انگاری کرده است، مطابق ماده ۶۵۱ ق.م.ا با آنان رفتار خواهد شد، زیرا مجموع جرایم ارتكابی در ماده اخیر عنوان خاصی دارد.

۲-۳. تعدد معنوی یا اعتباری جرم

تعدد معنوی یا اعتباری حالت مرتکب جرمی است که فعل واحد مجرمانه وی از نظر قانون، مشمول دو یا چند عنوان مجرمانه است. در چنین جرمی بر اساس ماده ۴۶ ق.م.ا مجازات جرمی داده می‌شود که مجازات آن اشد است. مانند جرم استعمال مشروبات الکلی در اماکن و معابر عمومی.

ترتیب دو یا چند عنوان مجرمانه بر رفتار واحد، استثنایی است بر قواعد تعدد جرم و به همین خاطر آن را با عنوان تعدد اعتباری در برابر تعدد واقعی به کار برده‌اند.

در قانون مجازات، راجع به درجات مجازات‌ها از حیث شدت و ضعف، سخنی به میان نیامده؛ اما تشخیص شدت و ضعف مجازات‌ها با توجه به نوع و میزان آن‌ها به نظر عرف بستگی دارد؛ اما اجمالاً می‌توان گفت جرایمی که مجازات آن‌ها بدنی است (همچون اعدام، رجم، قطع یا نقص عضو)، شدیدتر و اشد از جرایمی است که مجازات آن‌ها غیر بدنی است (همچون حبس یا جزای نقدی) و مجازات حبس نیز اشد از جزای نقدی است و در مورد شلاق تعزیری باید گفت خفیف‌تر از حبس و شدیدتر از جزای نقدی است (شامبیاتی، ۱۲۰، ۱۳۷۵).

بنابراین تعریف، برای تحقق و عنوان تعدد جرم دو شرط لازم است

اول اینکه مجرم چند جرم یا لااقل دو جرم مرتکب شده باشد

دوم اینکه قبل از آنکه برای جرم اول یا هر یک از جرائم قبلی حکم محکومیت قطعی صادر شده باشد، مجرم، دومین یا چندمین جرم خود را مرتکب شود و یا به عبارت دیگر اینکه بین جرائم متعددی که به مجرم نسبت داده می‌شود محکومیت قطعی حادث نشده باشد. (پیمانی، ۱۳۷۴، ۱۲۰).

زیرا چنانکه می‌دانیم حکم محکومیت قطعی وقتی مانع اجرای قاعده تعدد جرم گردیده و مرتکب را مشمول قاعده تکرار جرم می‌نماید که قبل از ارتکاب دومین یا چندمین جرم صادر شده باشد و قید کلمه «قبل» مذکور در اول عبارت شرط دوم به منظور روشن کردن این وضعیت است که مثلاً اگر فردی که مرتکب سه فقره جرم گردیده ابتداً به جهت ارتکاب بزه سوم تحت تعقیب قرار گرفته و بدون آنکه در جریان رسیدگی، جرائم قبلی او کشف گردیده باشد به محکومیت قطعی محکوم شود، این سابقه‌ی محکومیت به هنگام رسیدگی به جرائم ارتکابی قبلی او سابقه‌ی لازم برای اعمال قاعده‌ی تکرار محسوب نمی‌شود، بلکه فقط به عنوان معرف وجود یک سابقه‌ی ارتکاب جرم در احتساب جرائم متعدد برای اعمال قاعده تعدد منظور خواهد گردید.

۳-۳. فرق بین تعدد جرم و تکرار جرم

در مورد فرق بین تعدد و تکرار جرم می‌دانیم که اگر کسی مرتکب چند جرم گردد دو حالت بر آن متصور است. یا قبل از ارتکاب بزه دوم یا چندم برای جرم یا جرائم قبلیش تحت تعقیب قرار گرفته و به محکومیت قطعی محکوم شده است یا نه. در صورت اول مرتکب در موقع رسیدگی مشمول قاعده تکرار جرم خواهد گردید و در صورت دوم مشمول قاعده تعدد جرم. با این توضیح که اولاً مشمول قاعده تکرار نیز معمولاً موقوف به آن است که در فاصله‌ی زمانی معینی از تاریخ صدور حکم قطعی، که غالباً زمان مشخص یا مدت لازم برای حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان در نظر گرفته می‌شود، مجرم مرتکب جرم جدیدی بشود و ثانیاً بنا به نظر پاره‌ای از حقوقدانان و احتمالاً بعضی از قانونگذاران، ضابطه‌ی شمول یا عدم شمول مقررات تکرار جرم، اجرای واقعی یا عدم اجرای مجازات اعلام شده قبلی است. در قوانین ما تا قبل از وضع قوانین جدید اسلامی، این ضابطه همیشه صدور حکم قطعی بوده ولی در قوانین جاری جدید، اجرا یا عدم اجرای مجازات ملاک دانسته شده است، مقرراتی که در نتیجه دامنه‌ی شمول قاعده تکرار جرم را تنگ تر و به عکس، دامنه شمول مقررات تعدد جرم را وسیع تر می‌نماید.

۳-۴. تعدد جرم و جرم مستمر

گاهی عنصر مادی یک جرم، در یک مقطع زمانی کوتاه انجام می‌شود و گاهی هم در یک زمان کم و بیش طولانی ادامه پیدا می‌کند و در این حالت اخیر، چنین به نظر می‌رسد که جرائم متعددی به وقوع پیوسته است، حال آنکه از نظر حقوقی ادامه‌ی رفتار مجرمانه اعمال متعدد مادی محسوب نمی‌شود و چنانچه از یک قصد و یک هدف و یک عمل ناشی شده باشد هم چنان یک جرم به حساب می‌آید. استمرار استفاده از نیروی الکتریسته به نحو غیر مجاز، پوشیدن لباس و نصب نشان‌های رسمی بدون مجوز قانونی، استمرار استفاده از آب متعلق به دیگری به وسیله‌ی نصب لوله یا حفرکانال، عدم پرداخت نفقه اشخاص واجب‌النفقه، و ... هر چند برای مدت نسبتاً طولانی هم ادامه داشته باشند، هر کدام به عنوان جرم مستمر فقط یک جرم را تشکیل می‌دهند و از مصادیق تعدد مادی جرم به حساب نمی‌آیند (الهام، ۱۳۸۴، ۱۷).

۳-۵. تعدد جرم در قانون جدید مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

قانون جدید مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، فصل پنجم از بخش سوم از کلیات کتاب اول را با پنج ماده و هشت تبصره به قاعده تعدد جرم اختصاص داده است.

در ماده ۱۳۱ آمده است: در جرایم موجب تعزیر هرگاه رفتار واحد، دارای عناوین مجرمانه‌ی متعدد باشد، مرتکب به مجازات اشد محکوم می‌شود.

در قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲، تغییراتی ایجاد شده است که نشان‌دهنده دقت بیشتر قانونگذار است. در تبصره یک ماده ۱۳۲ این قانون آمده است: چنانچه مرتکب به اعدام و حبس یا اعدام و تبعید محکوم شود، تنها اعدام اجرا خواهد شد. به این معنا که با وصف ارتکاب چند جرم، شخص فقط به یک مجازات محکوم می‌شود یا در جرایمی از قبیل لواط و زنا، اگر چند مجازات تعیین شود، مجازات اشد اعمال می‌شود.

بر اساس تبصره ۲ و ۳ ماده ۱۳۲ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲، چنانچه دو یا

چند جرم حدی در راستای هم و در یک واقعه باشند، فقط مجازات اشد اجرا می‌شود همچنین اگر مرد وزنی چند بار با یکدیگر مرتکب زنا شوند، چنانچه مجازات اعدام و جلد یا رجم و جلد ثابت باشد، تنها اعدام یا رجم حسب مورد اجرا می‌شود. همچنین بر اساس تبصره ۴ ماده ۱۳۲ اگر شخص به دو یا چند نفر توهینی کند که مستوجب قذف باشد، به همان میزان چند بار، یک مجازات نسبت به او اجرا می‌شود

ماده ۱۳۲: در تعدد جرائم موجب حد و قصاص، مجازات‌ها جمع خواهد شد. لکن چنانچه مجازات حدی، موضوع قصاص را از بین ببرد، یا موجب تأخیر در اجرای قصاص گردد، اجرای قصاص، مقدم است و در صورت عدم مطالبه فوری اجرای قصاص یا گذشت یا تبدیل به دیه، مجازات حدی اجرا می‌شود.

ماده ۱۳۳: «الف» در جرائم موجب تعزیر هرگاه جرائم ارتكابي بیش از سه جرم نباشد دادگاه برای هر يك از آن جرائم حداکثر مجازات مقرر را مورد حکم قرار می‌دهد و هرگاه جرائم ارتكابي بیش از سه جرم باشد، مجازات هر يك را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی تعیین می‌کند، بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز کند. در هر يك از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجراست و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل یا غیر قابل اجرا شود، مجازات اشد بعدی اجرا می‌گردد.

ب) در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرائم ارتكابي بیش از سه جرم نباشد تا يك چهارم و اگر جرائم ارتكابي بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد.

تبصره «۱» - در صورتی که از رفتار مجرمانه واحد، نتایج مجرمانه متعدد حاصل شود، برابر مقررات فوق عمل خواهد شد.

تبصره «۲» - در صورتی که مجموع جرائم ارتكابي در قانون عنوان مجرمانه خاصی داشته باشد، مقررات تعدد جرم اعمال نشده و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد.

تبصره «۳» - در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف، دادگاه می‌تواند

مجازات مرتکب را تا میانگین حداقل و حداکثر و چنانچه مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد تا نصف آن تقلیل دهد.

تبصره (۴) - مقررات تعدد جرم در مورد جرائم تعزیری درجه هفت و هشت اجرا نخواهد شد. این مجازات‌ها با هم و نیز با مجازات‌های تعزیری درجه یک تا شش جمع خواهند شد.

۴. نتیجه

در باره مجازات جرم متعدد، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد: جمع مجازات‌ها، مجازاتی شدیدتر از جرم بزرگ‌تر، و مجازات جرم بزرگ‌تر (الهام، ۱۳۷۴، ۱۷).

با توجه به اصل تداخل اسباب در فقه اسلامی، تمام فقهای مذاهب اسلامی در تداخل مجازات‌های شرعی هم‌سنخ، اتفاق نظر دارند و در صورت اختلاف نوع جرائم نیز قائل به عدم تداخل اند؛ بنابراین، در فرض نخست، جرم متعدد یک مجازات دارد (حجتی اشرفی، ۱۳۷۹، ۲۰).

در کتاب‌های فقهی قاعده خاصی در باب تعدد جرم وجود ندارد بلکه از مجموع بحث‌های که علما در ابواب حدود در تعدد جرم طرح کرده‌اند، به یک جمع بندی می‌شود دست یافت که بر اساس آن در تعدد جرم، تعدد مجازات لازم نیست مگر در موارد خاص که در روایات به آن تصریح شده است. البته باید متذکر شد که قاعده اولی، عدم تداخل اسباب و مسببات است؛ یعنی در صورتی که آنچه به عنوان مستند قاعده بیان شده است، تمام نباشد و شک باقی بماند، که مثلاً با انجام هر بار زنا، حد باید اجرا شود یا یک بار حد کفایت می‌کند، اصل آن است که به تعداد دفعات زنا، حد لازم می‌شود (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۰۷).

مستندات قاعده، عبارت است از: اطلاق ادله، تعلق حکم به طبیعت، صحیحه بکیر بن اعین، صحیحه محمد بن مسلم، مفهوم ادله تکرار جرم حدی و سیره قطعیه قضات شرع.

گرچه برخی از این ادله قابل مناقشه‌اند، اما می‌توان در مجموع و با توجه به همه ادله، قاعده مورد بحث را تمام دانست (حاجی ده‌آبادی، ۱۳۸۷، ۱۵۰).

البته در کنار ادله یادشده، به امور دیگری نیز استناد شده است: همچون بنای حدود بر تخفیف، قاعده درأ، ادله لاجرح، و اصالتہ البرائہ و...

تعدد جرم، هر چند به صورت یک قاعده در کتاب‌های فقهی بیان نشده است اما از بررسی مجموع اقوال و نظرات فقهای اسلامی در این باب می‌توان به قاعده آن دست یافت که مستندات آن به شرح زیر است: اطلاق ادله، تعلق حکم به طبیعت، صحیحہ بکیر بن اعین، صحیحہ محمد بن مسلم، مفهوم ادله تکرار جرم حدی و سیره قطعیه قضات شرع.

طبق این ادله، در تعدد جرم، تداخل اسباب لازم می‌آید. در نتیجه یک مجازات کفایت می‌کند و مجازات‌های متعدد برای جرم‌های متعدد لازم نیست. البته مقتضای اصل اولی، عدم تداخل اسباب و مسببات است که در صورت شک، به اصل عمل می‌شود.

قابل ذکر اینکه در ابواب فقه، برخی حدود، ازین قاعده کلی مستثنی شده و حکم تعدد آن بیان شده است مانند حکم تعدد زنا، قذف، سرقت و شرب مسکر که هر کدام فروعی دارد که در کتب فقهی بررسی شده است و چون طبق قاعده هست دیگر دلیل خاصی هم نمی‌خواهد.

تعدد جرم در مباحث حقوقی هم به هر دو قسم مادی و معنوی (واقعی و اعتباری) بیان شده است و قانونگذار هم در قانون مجازات جدید سال ۱۳۹۲ فصل پنجم را به آن اختصاص داده و فروع مختلف آن را بیان کرده است.

۵. فهرست منابع:

۱. ارجمند دانش، جعفر، ۱۳۸۸، ترمینولوژی حقوق جزای اسلامی، تهران، بهنام.
۲. اردبیلی، محمدعلی، ۱۳۸۶، حقوق جزای عمومی، تهران، میزان.
۳. بجنوردی، ۱۴۱۹ق، القواعد الفقهیه، قم، نشر الهادی.
۴. پیمانسی، ضیاء الدین، ۱۳۷۴، بررسی تاریخی و تطبیقی تعدد جرم، تهران، انتشارات معاونت پژوهشی.

۵. حاجی ده آبادی، احمد، ۱۳۸۷، قواعد فقه جزایی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۶. حجتی اشرفی، غلامرضا، ۱۳۹۶، مجموعه کامل قوانین و مقررات جزائی، تهران، گنج دانش.
۷. خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، العین، چاپ مهدی مخزومی، قم، ۱۴۰۹ق.
۸. رایجیان اصلی، مهرداد؛ ۱۳۸۲، تحلیلی بر مقررات تعدد جرم و دشواری‌های آن، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، شماره ۲۸ و ۲۹.
۹. زید بن عبدالکریم، ۱۴۱۰ق، العفو عن العقوبه فی الفقه الاسلامی، ریاض، دار العاصمه،
۱۰. ساجدی، محمد، ۱۳۸۸، حق وحق الناس در جرایم ومجازات‌ها، تهران، انتشارات جنگل.
۱۱. شامبیاتی، هوشنگ، ۱۳۷۵، حقوق جزای عمومی، تهران، ژوبین.
۱۲. شمس ناتری، محمد ابراهیم، ۱۳۷۸، بررسی تطبیقی مجازات اعدام، قم، بوستان کتاب.
۱۳. شهید اول، محمد بن مکی العاملی، ۱۴۱۷ق، اللمعه الدمشقیه، قم، جامعه مدرسین.
۱۴. شهید ثانی، زین الدین العاملی، ۱۴۱۰، الروضه البهیة، قم، داوری.
۱۵. شیخ طوسی، محمد بن حسن، ۱۳۹۰، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، احمد حبیب قصیر عاملی.
۱۶. عباس زاده اهری، حسن، ۱۳۷۸، قوانین جزایی و قضایی اسلام، تبریز، انتشارات آیدین.
۱۷. علامه حلی، ۱۴۱۳ق، قواعد الاحکام، قم، موسسه نشر اسلامی.
۱۸. فاضل مقداد حلی، ۱۴۰۴ق، التنقیح الرائع لمختصر الشرائع، قم، نشر مرعشی.
۱۹. محقق حلی، نجم الدین، ۱۴۰۸ق، شرائع الاسلام، قم، اسماعیلیان.
۲۰. موسوی خمینی، روح الله، بی‌تا تحریر الوسیله، قم، دارالعلم.

۲۱. موسوی خوئی، ابوالقاسم، ۱۴۲۲ق، مبانی تکمله المنهاج، قم، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
۲۲. ولیدی، محمد صالح؛ ۱۳۸۸، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات جنگل.
۲۳. الهام، غلامحسین، ۱۳۸۴ مبانی فقهی و حقوقی تعدد جرم، بیجا، انتشارات بشری.

